

ДОПОВІДЬ КРУГЛОГО СТОЛУ В РЕЖИМІ ОНЛАЙН «СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ, У ТОМУ ЧИСЛІ КОНКРЕТНІ ПРОБЛЕМИ, ЩО ПОСТАЮТЬ ПЕРЕД ЖІНКАМИ»

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

COUNCIL OF EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

ДОПОВІДЬ КРУГЛОГО СТОЛУ
В РЕЖИМІ ОНЛАЙН
**«СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ДОСТУПУ
ДО ПРАВОСУДДЯ, У ТОМУ ЧИСЛІ
КОНКРЕТНІ ПРОБЛЕМИ, ЩО
ПОСТАЮТЬ ПЕРЕД ЖІНКАМИ»**

Original: Report of the online roundtable on
“Framework to measure access to justice
including specific challenges facing women.”

Цей документ створено в рамках проєкту «Доступ жінок до правосуддя: впровадження стандартів Стамбульської конвенції та інших європейських стандартів гендерної рівності», який співфінансується Європейським Союзом та Радою Європи в рамках спільної програми «Партнерство заради належного врядування II, 2019-2022» (ПНВ II). Висловлені в цьому документі погляди жодним чином не мають бути використані для відображення офіційних думок будь-якої зі сторін. Відтворення частин (уривків) тексту (до 500 слів) дозволено, за винятком їх використання в комерційних цілях і лише за умови збереження цілісності тексту, у разі якщо уривок не використано поза контекстом, якщо він не надає неповну інформацію або іншим чином не вводить в оману читача щодо природи, обсягу чи змісту тексту. Текст оригіналу завжди має бути визнаний таким чином «© Рада Європи, 2021».

Усі інші запити щодо відтворення/перекладу всього | або частини документа, слід адресувати до Директорату комунікації, Рада Європи (F-67075 Страсбург Cedex або publishing@coe.int).

Всю іншу кореспонденцію щодо цього документа необхідно надсилати на адресу програми Ради Європи «Партнерство заради належного врядування».

Партнерство заради належного врядування
Офіс Генерального директорату
програм Ради Європи
Страсбург Cedex 67075 ФРАНЦІЯ
Електронна пошта: odgp_pgg@coe.int

Дизайн: Friends of Brands, Київ, Україна

Макет: Відділ виготовлення документів та публікацій (SPDP), Рада Європи

Рада Європи, Страсбург
Фото: Shutterstock

© Рада Європи, квітень, 2022.
Всі права захищені. Ліцензія Європейського Союзу за певних умов.

Зміст

1. Вступ	7
2. Доступ до правосуддя – визначення	8
3. Доступ до правосуддя – підхід, заснований на правах людини	10
4. Особливості доступу жінок до правосуддя/Складові політико-правової бази для сприяння доступу жінок до правосуддя	11
5. Роль урядів у гарантуванні доступу жінок до правосуддя	13
6. Огляд системи оцінювання доступу жінок до правосуддя в Armenії, Азербайджані, Грузії, Республіці Молдова та Україні	14

1. ВСТУП

Ця доповідь є компонентом регіонального проекту Партнерства заради належного врядування «Доступ жінок до правосуддя: впровадження стандартів Стамбульської конвенції та інших європейських стандартів гендерної рівності». Проект призначений розширити доступ до правосуддя для жінок, особливо жінок-жертв насильства за Стамбульською конвенцією, та сприяти ратифікації Стамбульської конвенції країнами Східного партнерства. Проект має на меті надати підтримку державам-учасницям Стамбульської конвенції в намаганні гарантувати усім громадянам, у тому числі жінкам, рівний доступ до правосуддя відповідно до національних нормативів та стандартів Ради Європи та у розвитку гендерно чутливого ланцюгу правосуддя. Він підготовлений за результатами міждержавного круглого столу в режимі онлайн «Система оцінювання доступу до правосуддя, у тому числі конкретні проблеми, що постають перед жінками», який відбувся 29-30 червня 2020 р., а також початкової фази збору даних, яка була проведена за допомогою онлайн-анкет, розісланих до урядових установ-учасниць та неурядових організацій країн-членів.

У доповіді викладена система оцінювання доступу до правосуддя з урахуванням особливостей досвіду та потреб жінок. Національним органам влади надано рекомендації для розробки плану досліджень з метою збору ключових даних, які можна використовувати для розробки урядової політики та заходів заради забезпечення інклюзивного доступу до правосуддя для всіх громадян, у тому числі жінок, відповідно до національних нормативів та стандартів Ради Європи.

Аналіз та рекомендації, надані у доповіді, базуються на даних існуючих оцінок¹ систем, створених країнами-учасницями для забезпечення доступу жінок до правосуддя, а також інформації, яку ми отримали від урядів та неурядових організацій країн-учасниць.

Другий та третій розділи цієї доповіді розглядають розуміння терміну доступ до правосуддя у відповідності до правозахисних стандартів; у четвертому розділі проаналізовані особливості доступу жінок до правосуддя, а у п'ятому розділі описана роль урядів у забезпеченні доступу до правосуддя для всіх. Врешті, у шостому розділі викладені параметри, які найбільше сприятимуть інклюзивному доступу до правосуддя у Вірменії, Азербайджані, Грузії, Республіці Молдова та Україні, та розглянуті відповідні показники.

1. Бар'єри, механізми і належні практики в сфері доступу жінок до правосуддя у Вірменії, Азербайджані, Грузії, Молдові та Україні. Рада Європи, 2016 (Barriers, remedies and good practices for women's access to justice in Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova and Ukraine. COE 2016)

2. ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ – ВИЗНАЧЕННЯ

Доступ до правосуддя є основоположним правом людини, і як таке його закріплено в міжнародних та європейських правозахисних інструментах та стандартах. За останні десять років доступ до правосуддя вийшов на передній план як основоположне право за своєю суттю, а також як істотна складова розвитку, демократії та верховенства права та як інструмент реалізації всіх інших громадянських, соціальних, політичних та економічних прав, у тому числі права на життя, гідність, повноцінну участь у політичному житті, недискримінацію та свободу від насильства.

Доступ до правосуддя є широким поняттям, яке складається як з питань процедури, так і з елементів, орієнтованих на результат. Право на доступ до правосуддя закріплене як Радою Європи, так рамковими європейськими правозахисними інструментами. Шоста стаття Європейської конвенції з прав людини встановлює право на справедливий суд, що включає право на правову допомогу. Стаття 13 санкціонує право на ефективний засіб правового захисту. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (CEPEJ), яка оцінює судові системи країн-членів, визначає якість правосуддя та спроможність суддів як основні елементи доступу до правосуддя².

У визначеннях доступу жінок до правосуддя докладно йдеться про низку чинників доступу, які особливо актуальні для жінок. До них входять наявність рівних прав, ефективні та доступні механізми вирішення спорів, а також підзвітність судових установ.

Програма розвитку ООН так визначає доступ жінок до правосуддя:

«Доступ жінок, зокрема тих, які належать до бідних та знедолених груп, до справедливих, ефективних, фінансово доступних та підзвітних механізмів захисту прав, контролю за зловживанням владою та вирішення конфліктів. До цього входить здатність жінок шукати та отримувати справедливий та неупереджений спосіб захисту у формальних та неформальних судових системах, а також здатність впливати на та брати участь у законодавчих процесах та установах»³.

Рекомендація № 33 CEDAW визначає доступ жінок до правосуддя як такий, що охоплює

- ▶ можливість захисту в судовому порядку, тобто безперешкодний доступ жінок до правосуддя та їх спроможність вимагати дотримання своїх прав, передбачених CEDAW;
- ▶ наявність, тобто існування судів та інших квазісудових органів по всій території держави, у тому числі в сільських та віддалених районах;
- ▶ доступність, тобто, щоб усі системи судочинства були безпечними, доступними фінансово та фізично для жінок, а також щоб вони були адаптовані і відповідали потребам жінок;
- ▶ добра якість, яка включає такі елементи як компетентність, ефективність, незалежність, неупередженість та своєчасність, крім іншого; вжиття надійних та значущих заходів;
- ▶ підзвітність судової системи.

2. Див., наприклад, Європейська комісія з питань ефективності правосуддя: «Усунення ізоляції суддів – керівні принципи підвищення кваліфікації та компетентності суддів, покращення обміну знаннями та співробітництва і переходу від культури судової ізоляції». Редакція 2019 р.; «Вимірювання якості правосуддя». Редакція 2016 р.

3. ПРООН, «Картування доступу жінок до судочинства у країнах-учасницях Міжвідомчої мережі з питань жінок та гендерної рівності у неконфліктних середовищах» (UNDP, «Mapping of Women's Access to Justice Activities of Select IANGWE Members in Non-Conflict Settings»).

Дійсно, визначення доступу до правосуддя, яке було б значущим для всіх, має увібрати усі елементи на шляху судочинства та вказати на можливі пастки та прогалини, які можуть призвести до відмови у правосудді. До таких елементів, які складають кожен крок у ланцюгу правосуддя, входить законодавча база, яка надає всеосяжні та рівні права усім громадянам у відповідності то міжнародних стандартів прав людини; поширена юридична обізнаність та грамотність населення; наявність фінансово доступних і доброякісних юридичних порад та представництва, у тому числі правової допомоги у кримінальних та цивільних справах; наявність механізмів вирішення спорів, що є фінансово та фізично доступними, своєчасними, ефективними, дієвими, неупередженими, вільними від корупції та надійними, такими, що застосовують норми та процедури відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини; та наявність дієвих і безсторонніх механізмів виконання судових рішень⁴.

4. ООН-Жінки та Рада Європи, «Система оцінювання доступу жінок до правосуддя», 2016 (UN Women and Council of Europe, “A Framework for measuring women’s access to justice” 2016)

3. ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ – ПІДХІД, ЗАСНОВАНИЙ НА ПРАВАХ ЛЮДИНИ

Дана доповідь відображає таке розуміння доступу до правосуддя та його складових елементів, що спирається на підхід, заснований на правах людини. В рамках погляду, що заснований на правах людини, доступ до правосуддя розуміється як спроможність «суб'єкта зобов'язання» (тобто установ, на які покладено повноваження та обов'язок чинити правосуддя) надавати доступ, та здатність «суб'єктів прав» (тобто, фізичних та юридичних осіб, які мають право шукати та отримувати правосуддя) реалізувати свої права через доступ до послуг правосуддя.⁵

Такий підхід, що побудовує стосунки між органами правосуддя та громадянами з точки зору, у першу чергу, реалізації прав останніх, а вже потім надання послуг, підкреслює звітність установ та розширення можливостей громадян. Оцінки судових систем, що спираються на засади прав людини таким чином розглядатимуть не тільки існування та дієвість послуг правосуддя, а натомість включатимуть ретельний аналіз їхньої якості та впливу на передбачуваних користувачів. Наприклад, при оцінці інституційної спроможності, дослідження вивчатимуть не тільки кількість суддів та їхні технічні знання, але також їхню здатність чинити правосуддя у відповідності до стандартів прав людини. Ще однією з рис систем оцінки та вимірювання судового устрою, що спираються на права людини, є зосередження уваги на даних з боку попиту, зокрема, наприклад, щодо потреб громадян у правосудді, а також на даних сприйняття, у тому числі довіри до установ, якості послуг правосуддя та рівня задоволення.

5. Аналіз доступу до правосуддя та його складових елементів, проведений для даної доповіді, спирається на підхід, заснований на правах людини, та базується на розумінні, що кожна особа має право на вирішення своєї скарги через органи судочинства. На фоні цього ми визначаємо елементи ланцюгу правосуддя, які є ключовими для оцінки доступності судової системи, як кроки або компоненти судового ланцюгу, що чинять найбільший вплив на здатність особи реалізувати це право. Коли такі елементи відсутні, або не працюють належним чином, вони визначені як основні перешкоди у доступі до правосуддя, натомість коли їх побудовано та запроваджено належним чином, вони постають як приклади передового досвіду, що покращують доступність судової системи. Див. наприклад, ПРООН (2004); ООН-Жінки, «Прогрес жінок світу - у пошуках правосуддя» (2011); Світовий Банк «Доповідь про світовий розвиток 2012 р., Гендерна рівність та розвиток» (2011), Ініціатива з верховенства права (2012).

4. ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПУ ЖІНОК ДО ПРАВОСУДДЯ/ Складові політико-правової бази для сприяння доступу жінок до правосуддя

Право жінок і чоловіків на рівність перед законом та рівний доступ до механізмів вирішення спорів закріплене у низці міжнародних інструментів, що санкціонують доступ до правосуддя як універсальне право людини. У цьому контексті низка досліджень та доповідей міжнародних організацій - у тому числі Організації Об'єднаних Націй, Світового Банку, Ради Європи та Комітету ООН з ліквідації дискримінації жінок - виділяє унікальні виклики, що постають перед жінками, які прагнуть доступу до правосуддя. Ці перешкоди можна згрупувати у дві окремі категорії, які хоча і засновані на різних аспектах життєвих реалій жінок, у сукупності серйозно обмежують можливість доступу до правосуддя для жінок у порівнянні з чоловіками. Це інституційні перешкоди, а також соціальні, економічні та культурні перешкоди.

Інституційні перешкоди

В основі цих перешкод лежить відсутність сприятливого правового та інституційного середовища для забезпечення доступу жінок до правосуддя. До них належить наявність дискримінаційного законодавства, що відмовляє жінкам у таких самих правах, якими користуються чоловіки, а також гендерно нейтрального законодавства, що негативно впливає на жінок; упередженість з боку працівників судової системи, у тому числі суддів, прокурорів та представників правоохоронних органів, а також з боку юристів, у тому числі постачальників послуг безоплатної юридичної допомоги; обмежений доступ до безоплатної юридичної допомоги у цивільних справах та у випадках насильства стосовно жінок і домашнього насильства; відсутність належної законодавчої бази для боротьби проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства та, де таке законодавство існує, низька спроможність судових систем його впроваджувати та забезпечувати виконання. Крім того, ресурси часто виділяються нерівномірно та не націлені на ключові елементи судового устрою, що представляють особливий інтерес для жінок, зокрема, наприклад, програми безоплатних юридичних послуг у справах стосовно сімейного права та працевлаштування, або такі процедури, як отримання посвідчення особи та свідоцтв про народження або смерть.

Багато з інституційних перешкод є наслідком дії факторів позагендерного характеру: як жінки, так і чоловіки страждають від надмірно високої вартості та тривалості провадження, географічних обмежень доступу; відсутності послуг перекладу та браку правових знань і усвідомлення. Однак, сукупність соціальних та інституційних перешкод ускладнює труднощі, яких зазнають жінки у доступі до судових органів незалежно від рівня доходів та освіти, віку або етнічного походження - при цьому створюючи ще більші вхідні перешкоди та високий рівень виснаження, тим самим роблячи жінок ще більш уразливими у судовому процесі.

6. ООН-Жінки, див. вище, 2011; Світовий Банк, див. вище, 2011; Рекомендація № 33 CEDAW, 2015; Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 рр., с. 24 і далі; ООН-Жінки, Організація з права міжнародного розвитку, Світовий Банк «Правосуддя для жінок - доповідь Групи високого рівня», 2019; ООН-Жінки «Інструментарій практикуючого юриста з доступу жінок до програм правосуддя»; 2018.

Соціальні, культурні та економічні перешкоди

Укорінені ґендерні норми також різним чином перешкоджають можливості для жінок отримати доступ до правосуддя. Там, де місце жінки в суспільстві визначене традиційними ґендерними ролями, звернення жінки до правосуддя розцінюється як щось ганебне, а жінки, які прагнуть відновити порушені права юридичним шляхом, зазнають ризику остракізації у власній громаді. Брак часу, спричинений традиційними жіночими обов'язками вдома означає, що вони мають мало, або зовсім не мають часу займатися особистими справами поза домом. Економічна нерівність ускладнює перешкоди у доступі до правосуддя, як-от вартість проваджень. Адже без урахування реального доходу заявниці, будь-які критерії отримання безоплатної юридичної допомоги або програм відмови від гонорару є по суті дискримінаційними щодо жінок, які розпоряджаються меншою частиною сімейного доходу, ніж чоловіки (або не розпоряджаються ним взагалі). Обмежений доступ до приватних засобів транспорту, нижчий рівень письменності та освіти - все це елементи, які справляють негативний вплив на доступ жінок до правосуддя у порівнянні з чоловіками. Ці елементи позначені як «ситуаційні обставини» на Малюнку 2 нижче, поруч із особистими характеристиками, як-от расова належність або сімейний статус, совокупність яких ще більше обмежує права жінок та доступ до правосуддя.

Малюнок 2. Соціальні, культурні та економічні перешкоди у доступі жінок до правосуддя

Щоб досягти успіху, заходи для сприяння доступу жінок до правосуддя повинні враховувати видимі та невидимі перешкоди, яких зазнає жінка під час спроб задовольнити конкретні власні потреби у правосудді. Зокрема, до ключових елементів сприятливого середовища для забезпечення доступу жінок до правосуддя входить таке: ґендерно чутлива законодавча база, юридична обізнаність та грамотність жінок, наявність фінансово доступних і доброякісних юридичних порад та представництва, інституційна спроможність судової системи, справедливі процедури, вільні від упередженості за ґендерною ознакою, спеціалізовані суди та провадження, ефективні засоби захисту та виконання судових рішень, ґендерно чутливий розподіл ресурсів.

5. РОЛЬ УРЯДІВ У ГАРАНТУВАННІ ДОСТУПУ ЖІНОК ДО ПРАВОСУДДЯ

Гарантії рівного доступу жінок до правосуддя є однією з п'яти пріоритетних тем Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 рр. Право всіх на рівний доступ до правосуддя встановлено у чотирьох провідних договорах Ради Європи: Європейська конвенція з прав людини, Європейська соціальна хартія, Конвенція про протидію торгівлі людьми та Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція)⁷.

У першій частині статті шостої Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) встановлено зобов'язання з боку країн-учасниць гарантувати право на справедливий суд та ефективні засоби захисту. Стаття 14 та Протокол 12 до Конвенції забороняють будь-яку дискримінацію у застосуванні права, встановленого Конвенцією, у тому числі за статевою ознакою. Європейська соціальна хартія гарантує право на юридичний захист та забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою, у тому числі статевою.

Стамбульська конвенція покладає на держави обов'язкові для виконання зобов'язання поліпшувати доступ жінок до правосуддя, у тому числі через заходи сприяння змінам у соціальних та культурних звичаях у бік викорінення гендерних стереотипів; організації відповідного навчання для спеціалістів, які працюють із жертвами насильства, щодо їхніх потреб і прав, і щодо рівності; а також надання достатньої юридичної інформації. Хоча Конвенція зосереджує увагу на жінках - жертвах насильства, встановлені нею стандарти мають застосовуватися до інших галузей, які представляють особливий інтерес для жінок, зокрема працевлаштування та сімейне право⁸.

СЕРЕJ проводить періодичні оцінки судових систем у 47 країнах-членах. Ці оцінки охоплюють показники гендерної рівності в судах та прокурорських установах, доступ до безоплатної правової допомоги, навчання суддів та прокурорів з питань, пов'язаних із домашнім та сексуальним насильством, і наявність сприятливих умов для жертв сексуального насильства та зґвалтування. Ці дані, що збирають уряди, підвищують обізнаність про стандарти ефективного та доброякісного судоустрою та виявляють можливі недоліки, які держави повинні усунути⁹. СЕРЕJ також розробляє рекомендації та стандарти для підвищення прозорості, якості та ефективності судочинства.

Європейський суд з прав людини підтримує європейські стандарти доступу до правосуддя, приводячи уряди держав-учасниць до відповідальності за порушення права на справедливий суд, у тому числі дискримінацію за статевою ознакою, на підставах статей 6 та 14 ЄКПЛ та Протоколу 12 до Конвенції¹⁰.

У правозахисній системі ООН Рекомендація № 33 CEDAW покладає зобов'язання на держави щодо вилучення дискримінаційного законодавства, стереотипізації та гендерної упередженості у судовій системі, підвищення рівня освіти та обізнаності, а також забезпечення доступу до правової допомоги, у тому числі на безоплатній основі.

Врешті, Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року звертається до урядів, як суб'єктів зобов'язання забезпечити доступ до правосуддя для жінок та чоловіків, як основних суб'єктів дії у реалізації прав людини та забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх¹¹.

7. Чодрі, Шазія (Choudry, Shazia), «Доступ жінок до правосуддя: Довідник для юристів-практиків (Women's Access to Justice – A guide for legal practitioners)» РЄ 2018 р.

8. Choudry, Shazia. Див. вище, 13.

9. Див. <https://www.coe.int/en/web/cepej/gt-qual-tools>.

10. Інформаційний бюлетень з гендерної рівності Європейського суду з прав людини, лютий 2021 р. Доступ за адресою: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets&c=>

11. Преамбула до Резолюції Організації Об'єднаних Націй A/RES/70/1, пункт 1 та Ціль сталого розвитку №16, завдання №16.3.

6. Огляд системи оцінювання доступу жінок до правосуддя в Арменії, Азербайджані, Грузії, Республіці Молдова та Україні

Ключовою складовою ефективних заходів сприяння доступу жінок до правосуддя є наявність достовірних даних щодо його основних компонентів. У контексті існуючого проекту підтримки країн Східного партнерства в їхніх зусиллях з поліпшення інклюзивного доступу до правосуддя, даний розділ містить цілісний перелік рекомендацій щодо збирання інформації про статус доступу жінок до правосуддя. Перелічені нижче сфери, у тому числі згідно з інформацією, наданою державними органами країн-учасниць, виступають як такі, що мають критичне значення для доступу жінок до правосуддя.

I. Шляхи жінок до правосуддя

- a. Основні проблеми, яких зазнає жінка, що підлягають розгляду в судовому порядку
- b. Переважні механізми отримання правосуддя
- c. Результати правосуддя для жінок

Чітке розуміння доступу жінок і дівчат до правосуддя повинне починатися з картування шляхів жінок до судочинства. Вивчення основних проблем, яких зазнає жінка та які подлягають вирішенню в судовому порядку, а також способів, якими жінки намагаються їх вирішувати, допомагає контекстуалізувати та спрямовувати подальші зусилля у сфері формування політики, щоб зробити судову систему більш доступною. Куди саме звертаються жінки у пошуках правосуддя? Чи відповідають призначенню спеціалізовані суди та інші органи тематичної юрисдикції, чи жінки їх обходять? Чи віддають перевагу жінки альтернативним, позасудовим засобам вирішення спорів? Що роблять жінки, які прагнуть захисту, у тому числі засобів правового захисту, проти насильства? Відповідь на ці та подібні питання матиме суттєве значення для того, щоб вірно зрозуміти досвід жінок у сфері правосуддя, дозволяючи зосередити наступні оцінки та заходи на найбільш актуальних для жінок питаннях та знайти значущі вирішення будь-яких можливих недоліків, що обмежують їхній доступ до правосуддя.

Акцент при формуванні політики. Політика, спрямована на створення сприятливого середовища для доступу жінок до правосуддя, повинна реагувати на реальні потреби жінок та відображати їхній життєвий досвід. Таким чином, збирання даних, спрямоване на з'ясування шляхів жінок до правосуддя, має бути в основному зосереджене на досвіді жінок у сфері правосуддя. Джерела даних мають включати опитування загального населення та користувачів, а також фокус-групи жінок та жіночих об'єднань. Дані про судові справи та їх вирішення, а також інтерв'ю експертів будуть корисними для доповнення та тріангуляції інформації.

II. Інституційна спроможність.

- a. Професійна участь жінок у правовій та судовій сферах
- b. Гендерне навчання спеціалістів правової та судової сфери
- c. Інституційні заходи та здатність до координації
- d. Наявність гендерного навчання для працівників правової/судової/правоохоронної сфери
- e. Виконання гендерно нейтрального та гендерно чутливого законодавства
- f. Гендерний аналіз бюджетів

«Спроможність» є мірою здатності судової системи реагувати на потреби громадян у правосудді. Це включає гендерну рівність у професіях судової сфери; інституційні заходи організації судочинства та рівень їх здатності до координації, зокрема з правоохоронними органами та сферою охорони здоров'я; склад та рівень освіти працівників судової системи; спроможність працівників судової системи чинити інклюзивне правосуддя, вільне від дискримінації та відповідне до стандартів прав людини; виконання законів; а також бюджетування та розподіл ресурсів - всі елементи, що визначають спроможність судової системи ефективно задовольняти потреби у правосудді та дотримуватись права на доступ до правосуддя без дискримінації.

a. Професійна участь жінок у правовій та судовій сферах є невід'ємною рисою інклюзивної та ефективної системи правосуддя. Дійсно, «участь жінок у судовому устрої [...] важлива для того, щоб [...] система правосуддя віддзеркалювала суспільство, якому вона служить. Жінки-судді [...] можуть сприяти посиленню верховенства права, роблячи внесок у неупередженість судового устрою [...], а також через власну роль у виконанні законів (у тому числі тих, що стосуються доступу жінок та дівчат до правосуддя)»¹². Окрім того, що різноманітність юридичної та судової професії сама по собі є позитивним елементом, є свідчення, що це також приносить користь жінкам, які шукають правосуддя. Хоча «лише присутність жінок серед працівників правової сфери не гарантує жінкам отримання правосуддя під час його пошуку через офіційні установи [...], вона дійсно робить судову сферу більш доступною для жінок»¹³. Як свідчать дослідження¹⁴, відсутність жінок серед працівників правосуддя є потужним дестимулятором звернення жінок до судової системи. Це найбільш очевидно у чутливих справах, як-от згвалтування та насильство стосовно жінок¹⁵. Як ключовий елемент інклюзивного судового устрою, професійна участь жінок у правовій та судовій сферах має бути тісно пов'язана з діяльністю щодо підвищення чутливості та навчання всіх працівників судової системи, заради створення інституційної культури рівності та недискримінації.

b. Гендерне навчання спеціалістів правової та судової сфери. Наявність гендерно чутливої практики у судовій системі значно сприяє здатності системи реагувати на конкретні потреби у правосудді з боку жінок та дівчат. Навчання на базовому рівні та в межах підвищення кваліфікації має істотне значення для побудови чіткого розуміння особливостей досвіду та потреб жінок у сфері правосуддя, а також для сприяння подоланню укорінених упереджень серед юристів, суддів, прокурорів, слідчих, працівників суду та правоохоронних органів. Гендерні міркування під час обрання/призначення суддів та інших спеціалістів судової системи, а також впродовж їхнього кар'єрного росту, наявність методичних вказівок із рекомендаціями щодо ведення гендерно чутливих справ, призначення контактних осіб з гендерних питань у керівних органах судової системи та повсякденне збирання гендерно дезагрегованих даних, у тому числі щодо нових та закритих справ, кількості апеляційних скарг та рівня задоволення користувачів - все це робить внесок до «інституціоналізації» гендерних міркувань у роботі судової системи. Як зазначено у Навчальному посібнику Ради Європи¹⁶ для суддів та прокурорів щодо забезпечення доступу жінок до правосуддя, у розділі щодо Вірменії, надання суддям та іншим працівникам органів правосуддя

12. Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), 2013. Врахування безпеки та правосуддя у порядку денному для розвитку після 2015 року. Нью Йорк: UNODC с. 59 (Accounting for Security and Justice in the Post-2015 Development Agenda. New York: UNODC. P. 59).

13. Фонд юридичних досліджень з питань жінок та дівчат (Women and Children Legal Research Foundation, WCLRF), 2008. Доступ жінок до правосуддя: проблеми та виклики. (Women's access to justice: problems and challenges.) <http://www.wclrf.org/af/wp-content/uploads/2013/09/Women-Access-To-Justice-Final.pdf>. с. 28.

14. WCLRF, див. вище.; Світовий Банк, 2012, див. вище.

15. Запровадження цілком жіночих відділень поліції в Індії виявилось успішним у підвищенні готовності жінок повідомляти про випадки насильства, зокрема сексуального насильства. Див. Світовий Банк, 2012, вище.

16. <https://rm.coe.int/training-manual-for-judges-and-prosecutors-on-ensuring-women-s-access/-1680764286>

ключових даних стосовно ґендерних питань має істотне значення для забезпечення ґендерно чутливих, вільних від упереджень послуг правосуддя: «Для суддів, а особливо для прокурорів критично важливо мати чітке уявлення про ступінь поширеності домашнього насильства в країні. Це дасть їм змогу ефективно реагувати на поточні виклики, виявляти латентні злочини, притягувати кривдників до відповідальності, надавати підтримку постраждалим та гарантувати їхню безпеку, вірно кваліфікувати правопорушення та вживати необхідні заходи для зниження рівня домашнього насильства.»

с. Інституційні заходи та здатність до координації. До судочинства залучена велика кількість міністерств, відомств, агенцій та інших інституційних органів. Картування таких установ та заходів, вжитих ними для включення ґендерних питань у свою діяльність, має істотне значення для визначення основних учасників процесу покращення доступу жінок до правосуддя. Здатність таких суб'єктів координувати зусилля між собою та з іншими установами є ще одним показником спроможності системи задовольняти потреби жінок у правосудді. Адже як зазначено структурою ООН-Жінки в огляді середовища формування політики в галузі правосуддя та безпеки¹⁷ брак міжгалузевої координативної роботи є одним з елементів, які заважають втіленню політики або стратегії у сфері правосуддя.

д. Виконання ґендерно нейтрального та ґендерно чутливого законодавства. Істотним і часто недооцінюваним виміром інституційної спроможності є здатність судової системи забезпечувати виконання законів, що сприяють ґендерній рівності та захищають права жінок. Адже навіть у країнах, де дискримінаційне законодавство скасоване та замінене на ґендерно чутливе, виконання подеколи відбувається нерівномірно, у тому числі через низьку обізнаність серед працівників юстиції.

е. Ґендерний аналіз бюджетів. Рада Європи визначає ґендерне бюджетування як «постійне включення ґендерних питань у бюджетний процес» та як «ґендерно орієнтовану оцінку бюджетів, застосування ґендерного погляду на всіх рівнях бюджетного процесу та реструктуризація доходів і витрат для просування ґендерної рівності.»¹⁸

Зосередження уваги на ґендерно орієнтованому бюджетуванні при оцінюванні доступності системи правосуддя базується на спостереженні, що бюджети не бувають ґендерно нейтральні. Навпаки, те, як уряди залучають кошти та розподіляють ресурси є відображенням обраних політичних пріоритетів - а це може мати різний вплив на жінок та чоловіків. Державне бюджетування впливає на людину через розподіл ресурсів, у тому числі фінансування різних служб та програм. Отже, бюджетування є потужним політичним інструментом, який може або сприяти або перешкоджати рівності та недискримінації в реалізації прав, у тому числі прав людини¹⁹. Хоча бюджетування конкретно не згадується у CEDAW, воно є важливим інструментом виконання урядами своїх зобов'язань з недискримінації, рівності, залучення та усунення упередженості та практик, що базуються на шкідливих ґендерних стереотипах. Стаття 18 Рекомендації № 33 CEDAW щодо доступу жінок до правосуддя містить вимоги гарантувати якість правосуддя та виділяти бюджетні кошти та ресурси на забезпечення захисних заходів для жінок-звинувачених, свідків та в'язнів. У статті 39 Комітет рекомендує державам-членам «передбачити адекватну бюджетну [...] підтримку в усіх частинах судової системи, включаючи спеціалізовані суди, квазісудові та адміністративні органи, альтернативні механізми вирішення спорів, національні інституції з прав людини та офіси омбудсменів.»

Акцент при формуванні політики. Ефективні політичні заходи, спрямовані на підвищення спроможності, повинні вирішувати питання як з боку пропозиції (фактична спроможність судової системи чинити правосуддя без дискримінації), так і з боку попиту (вимоги жінок до інституцій, а також результати судочинства та їх вплив на жінок). Крім того, як об'єктивний, так і суб'єктивний аспекти є важливими з боку орієнтації на спроможність та ґендерну чутливість судового устрою. Дані щодо кількості та професійного рівня юристів/суддів/судового та поліцейського персоналу, дезагреговані за статевою ознакою, можуть пролити світло на різноманітність та репрезентативність судових систем. Інформація про ґендерно чутливі навчальні програми, а також існування ґендерно-чутливих практик в органах судової влади допоможе відстежити рівень зусиль та прихильності до забезпечення інклюзивних та ґендерно чутливих судових послуг. Ретельне картування установ та дані про існуючі механізми координації дозвольть визначити інституційну спроможність судово-ґендерного апарату. Для того, щоб перевірити,

17. Організація Об'єднаних Націй. «Попередження конфліктів, перетворення сектору правосуддя та забезпечення миру. Глобальне дослідження щодо впровадження Резолюції 1325 Ради безпеки ООН»

18. Рада Європи, «Ґендерно орієнтоване бюджетування: практичний посібник» ("Gender budgeting: practical implementation Handbook"), квітень 2009 р.

19. ЮНІФЕМ «Бюджетування для забезпечення прав жінок - моніторинг урядових бюджетів на відповідність CEDAW» ("Budgeting for Women's Rights - Monitoring Governments' Budgets for Compliance with CEDAW"), 2008, с. 2.

чи отримують громадяни на практиці інклюзивне правосуддя від судової системи, збирання даних має включати опитування задоволеності користувачів, інтерв'ю з організаціями громадянського суспільства та представниками органів судової влади, а також відстеження окремих справ для моніторингу виконання ґендерно чутливого законодавства.

Нарешті, політика, спрямована на просування ґендерно чутливого бюджетування має спиратися на дослідження, націлені на різні аспекти бюджетування та витрат: 1) проектування, щоб забезпечити виділення в достатньому об'ємі ресурсів для охоплення ключових елементів доступу жінок до правосуддя (ґендерно-орієнтоване навчання для працівників юстиції, зокрема безоплатна юридична допомога та представництво, відмова від гонорарів, спеціалізовані суди та підрозділи) 2) відстеження витрат, щоб ресурси потрапляли до тих, кому вони призначені; 3) оцінка користувачів, щоб визначити чи призводять виділені ресурси до недискримінаційних, ґендерно чутливих результатів у відповідності до стандартів прав людини; 4) кількісні дослідження з використанням показників, дезагредованих за статевою ознакою - наприклад, доступ до безоплатної юридичної допомоги для жінок та чоловіків

III. Доступ до доброякісних і фінансово доступних юридичних порад та представництва.

- a. Наявність, якість, вартість та умови доступу
- b. Навчання з ґендерних питань для працівників судової системи та юристів
- c. Існування цільових послуг правової допомоги та порад

Для тих, хто шукає судового вирішення скарги, спроба розібратися у судовій системі може виявитися надзвичайно складним завданням, яке призводить до надмірної витрати часу та грошей і врешті-решт змушує людину взагалі відмовитися від шляху правосуддя. Починаючи від самого рішення подати позов до суду до вибору платформи та отримання юридичної допомоги і представництва під час провадження, наявність безоплатних або фінансово доступних юридичних порад та представництва сприяє рівному доступу до правосуддя для всіх та має потенціал заповнити «прогалини у спроможності», що в середньому більше зачіпають жінок, ніж чоловіків. Зокрема, надання цільової правової допомоги вже продемонструвало позитивний вплив на доступ жінок до правосуддя, збільшуючи їхню здатність повідомляти про зґвалтування або жорстоке поводження, або отримати свідоцтва про народження, шлюб або розлучення.^{20 21} Однак, доброякісні і фінансово доступні юридичні поради та представництво, у тому числі правова допомога як у кримінальних, так і у цивільних справах, рідко є доступними для всіх. Упередженість та ґендерно-дискримінаційні практики серед представників юридичних професій ще більше обмежують їхню спроможність реагувати на потреби жінок у правовій допомозі та представництві.

Акцент при формуванні політики. Тим, для кого недоступні гонорари юристів, послуги юридичних порад та представництва можуть бути надані з інших джерел, наприклад урядом, приватними адвокатами, організаціями громадянського суспільства та академічними установами. Ефективна політика має приділяти увагу не тільки наявності цих послуг, але також їхній якості, вартості та умовам доступу. Зокрема, при формуванні політики треба розробляти механізми, які посилюють спроможність адвокатів та інших представників юридичних професій, залучених у наданні послуг юридичних порад та представництва, та забезпечують їх неупередженість за ґендерною ознакою. Такі заходи мають включати навчання з ґендерної чутливості, а також встановлення стандартів діяльності та кваліфікації постачальників послуг правової допомоги та представництва²². Такі ключові дані, як рівень задоволення користувачів, вірогідність використання та довіра до постачальників послуг правової допомоги та представництва, повинні бути зібрані за закладені в інформаційну основу проектування цих програм як корисні індикатори з боку попиту на правосуддя. З іншого боку, ґендерно дезагредовані адміністративні дані про кількість постачальників безоплатної правової допомоги та їх розуміння ґендерно-специфічних проблем і перешкод у доступі,

20. Див. DEMI (Defensoria de la Mujer Indigena). 2007. El Acceso de las Mujeres Indigenas al Sistema de Justicia Oficial de Guatemala: Segundo Informe. Гватемала: DEMI; Sieder, R та M. Sierra. 2010. «Доступ жінок корінних народів до правосуддя у Латинській Америці». Стаття-довідка для доповіді «Прогрес жінок світу у 2011-2012 роках». Нью Йорк: ООН-Жінки. Цитати з ООН-Жінки, «Прогрес жінок світу у 2011-2012 роках». Нью Йорк: ООН-Жінки. с. 57.

21. ООН-Жінки та Рада Європи, 2015: «Система оцінювання доступу до правосуддя, у тому числі конкретні проблеми, що постають перед жінками», ("A Framework for Measuring Access to Justice Including Specific Challenges Facing Women", с. 141.

22. Управління ООН з наркотиків і злочинності, «Глобальне дослідження з правової допомоги - Глобальний звіт» ("Global Study on Legal Aid – Global report") 2020, доступ за адресою https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/LegalAid/Global_Study_on_Legal_Aid_-_FINAL.pdf

а також перегляд справ, де була надана допомога тим, хто не може її оплатити, сприятиме розумінню фактичної сфери охоплення цих служб та їхньої здатності реагувати. Інформація про критерії отримання безкоштовної правової допомоги та представництва також мають істотне значення для розуміння їхньої реальної доступності для жінок. Нарешті, дані про існування та якість центрів/відділень правових консультацій та представництва, що спеціалізуються у юридичних питаннях особливо актуальних для жінок (як-от: сімейне право, гендерно обумовлене насильство) надасть уявлення про здатність цих служб належно реагувати на специфіку потреб жінок і дівчат у правосудді.

IV. Усвідомлення жінками своїх прав та юридична грамотність.

а. Усвідомлення прав

б. Обізнаність із форумами правосуддя та наявними механізмами вирішення питань шляхом судочинства (у тому числі послугами юридичних порад та юридичного представництва)²³

Усвідомлення своїх прав (і обов'язків) є першим і головним чинником доступу до правосуддя, оскільки це дозволяє людині вірно оцінити ситуацію як таку, що підлягає вирішенню юридичним шляхом (тобто, «підлягає вирішенню в судовому порядку») і, отже, шукати правосуддя. Так само обізнаність - навіть на дуже загальному рівні - із форумами правосуддя та існуючими механізмами вирішення питань в судовому порядку мають істотне значення для прийняття особою інформованого рішення щодо власних юридичних проблем. Гендерно обумовлена різниця у рівні письменності, наявності економічних ресурсів та вільного часу, а також динаміка сімейних стосунків та соціальної влади часто означає, що жінки та дівчата мають нижчий рівень юридичної обізнаності та грамотності, ніж чоловіки, що ускладнює їхні можливості самостійно шукати вирішення власних проблем правовими засобами. У межах підходу до доступу жінок до правосуддя, заснованого на правах, уряди мають обов'язок забезпечити жінок необхідними інструментами та навичками для використання системи правосуддя та відновлення власного права на доступ до правосуддя. Програми, спрямовані на підвищення юридичної обізнаності та грамотності жінок є ключовими точками входу для урядів, які прагнуть покращити доступ жінок до правосуддя. Адже розширюючи можливості жінок у відновленні своїх прав, такі заходи тим самим підвищують чутливість і підзвітність судової системи.

Акцент при формуванні політики. Хоча вкрай важливо дізнатися з першоджерел - від самих жінок та дівчат - про їхній рівень усвідомлення своїх прав та наявних механізмів їх захисту та реалізації, поряд з цим дані з боку попиту мають бути комплексно поєднані з інформацією від органів судової влади та суб'єктів громадянського суспільства щодо їхнього уявлення про юридичну обізнаність жінок і знання існуючих інструментів підвищення обізнаності та заповнення можливих гендерних розривів. Наявність простих у користуванні та безкоштовних або недорогих правових інформаційних ресурсів (як-от фізичні або електронні юридичні бібліотеки, інформаційні вікна/служби в судах або в інших стратегічних місцях - наприклад, в медичних центрах, навчальних закладах, тощо), а також публічні кампанії, спрямовані на поширення правової обізнаності, є одними з елементів, що можуть сприяти ширшому доступу до механізмів правосуддя, існування, якості і дієвості яких мають перевірятися при оцінюванні доступності судової системи.

23. Ініціатива з верховенства права Американської асоціації юристів. 2012, див. вище. с. 11.

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті. Вона нараховує 46 держав-членів, включно з усіма державами-членами Європейського Союзу. Усі держави-члени Ради Європи приєдналися до Європейської конвенції з прав людини – договору, спрямованому на захист прав людини, демократії та верховенства права. Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції у державах-членах.

www.coe.int

The Member States of the European Union have decided to link together their know-how, resources and destinies. Together, they have built a zone of stability, democracy and sustainable development whilst maintaining cultural diversity, tolerance and individual freedoms. The European Union is committed to sharing its achievements and its values with countries and peoples beyond its borders.

www.europa.eu

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe